

Telegdy Balázs

Az autonómia és a liberális pluralizmus dilemmái a közép-európai magyarok törekvésein példázva

Recenzió Deets, Stephen–Stroschein, Sherrill 2005: Dilemmas of autonomy and liberal pluralism: examples involving Hungarians in Central Europe (Nations and Nationalism 2005, 11. (2.), 285–305.) című tanulmányáról

Mindenképp érdekes és esetenként tanulságosnak is bizonyul az olyan művek olvasása, amelyeknek nagy az én érintettsége. A Deets–Stroschein szerzőpáros tanulmánya is ilyennek bizonyul: a liberális pluralizmus autonómiatörekvéseinek kritikáját fogalmazzák meg, a közép-kelet-európai magyar kisebbség és a magyar állam törekvésein keresztül szemléltetnek.

A liberális pluralisták (vagy nemzeti liberálisok) azt állítják, hogy a kisebbségek szabadságjogainak védelme érdekében szükség van egyfajta, formálisnak tekinthető kisebbségi kulturális közösségre. Abból a premisszából indunak ki, hogy az egyéni jogok nem elégségesek a kulturális közösségek védelmére, és amellet érvelnek, hogy az etnikai és nemzeti csoportoknak bizonyos szintű kollektív autonómiára van szükségük. E kijelentés kritikájának is tekinthetjük a tanulmányt, amelyben a szerzők konkrét példákon keresztül támasztják alá észrevételeiket; példáiakat a magyar kisebbségi törekvések szolgáltatóják, valamint állításaik igazolására bemutatják a különböző EU-s intézmények e témában hozott döntéseit is.

A tanulmány két, jól elkülönülő részre osztható. Az elsőben a liberális pluralizmus elméleti felvázolására vállalkoznak a szerzők, illetve ennek kritikáját fogalmazzák meg a klasszikus liberalizmus tükrében. A demokráciákban már régóta vita tárgya, hogy miben is áll a rendszer lényege; hogy a többségi akarat érvényesítését és/vagy a kisebbségek védelmét szavatolja-e? E kérdés kapcsán a demokratikus államokban már régóta küzdenek annak a veszélyével, hogy a többség korlátozza a kisebbség szabadságát, különösképpen ha a többség-kisebbség dimenzió mentén kulturális csoportokról van szó. Ez a téma 1989 után azért kapott nagy aktualitást, mert a közép-kelet-európai államok mind többnemzetiségűek voltak. Az európai intézmények a jogalkotás során kísérletet tettek arra, hogy az alapvető kisebbségi kéréseknek eleget tegyenek, de olyan formában, hogy közben az egyéni szabadságjogokat próbálták hangsúlyozni. Ezzel egy időben a kisebbségvédelem egy másik alternatívája, a kisebbségjogok nemzeti liberális elmélete is megszületendőben volt. E nézet szerint az egyéni szabadságjogok nem elégségesek a kisebbség védelmére, mert túl nagy erőt biztosítanak a többség számára.

A többség-kisebbség viszonyát tisztázni kívánó elméleti kérdések az 1980-as évek végére két fő vitatéma mentén bontakoztak ki. Az egyik azt firtatta, hogy mi is a sokszínűség szerepe a demokráciában, a másik pedig a liberálisok és a közösségpártiak között zajlott: az utóbbi tábor azt állította, hogy a liberálisok túlságosan az egyénre helyezik a hangsúlyt, miközben eltekin-tenek az „ember, mint társas lény mivoltától”. A liberális pluralisták ez utóbbi problémát abból a premisszából kiindulva próbálták meg áthidalni, hogy a szabadság valós alapját a kulturális

csoporttagság kinyilatkoztatása képezi. Ezt annak fényében tekintették a szabadság alapjának, hogy előfeltételezték azt is, hogy az egyén bármikor megváltoztathatja kulturális identitását, így hatékonyan tud védekezni a közösség ereje ellen. Ez az állítás a többségi nemzetek számára elfogadható, de a nemzeti liberális eszme szerint a kisebbségeknek nem nyújt megfelelő védelmet, ha a demográfiai többségelv uralkodik – mert így a kisebbségek folyamatos asszimilációnak vannak kitéve. Ennek megfelelően a nemzeti kulturális kisebbségeknek önrendelkezési jogokat kell biztosítani, amelyeket az államnak kellene garantálnia.

A klasszikus liberálisok ezzel szemben úgy érveltek, hogy minden jog alapja az egyéni szabadságjog, és azáltal, hogy a nemzeti identitást mint kívánatos jogot hozzácsatolják, a más alapú identitásjogok szükségszerűen csorbulni fognak. Ezen túlmenően azt is lehetetlennek tartják, hogy a liberális eszme értelmében a különböző nemzetek és etnikumok közötti határ koherensen és konzisztensen gyakorlatba ültethető. A demokratikus államokban ugyanakkor bizonyos csoportokkal szemben a gyakorlatban is létezik megkülönböztetés a törvények szintjén, mint például a fogyatékkal élők vagy a nyugdíjasok esetében. Ha viszont a nemzeti kultúrát – mint a priori jogot – is differenciáló tényezőnek tekintjük, akkor a liberálisok szerint fennáll annak a veszélye, hogy más kulturális dimenziók mentén egyéb relatíve jól elkülönülő kulturális csoportok (például a homoszexuálisok vagy a különböző vallási szekták gyakorlói) is hasonlóképpen jár(hat)nak majd el.

A második rész a magyarok önrendelkezésre való jogi törekvéseit mutatja be, illetve a magyar állam azon lépéseit, amelyek a saját területén élő nemzeti és a határon túli magyar kisebbségek helyzetét segítő jogalkotásban nyilvánultak meg. Habár a szerzők számos példát hoznak fel a kritikai érvelésük alátámasztására, ezek közül csak egyre térek ki – amely véleményem szerint legszemléletesebben tükrözi a problémát – éspedig a Státusz törvényre.

Ha világos és fenntartható kulturális határok meghúzásáról van szó, a liberális pluralista eszmék máris problémába ütköznek, ami két tényező mentén válik érthetővé. Ezek közül az egyik, hogy az egyénnek nem csak egy, az etnikai és nemzetiségi dimenzió mentén tagolódott identitása van. A másik nagy probléma, hogy az etnikumot, vagy nemzetiséget milyen objektíválható tényezők mentén lehet megragadni. Egyszerűsítve és konkretizálva a kérdést, kinek milyen feltételeket kell teljesítenie ahhoz, hogy magyarnak legyen tekinthető; egyáltalán lehet-e feltételekhez kötni a nemzeti hovatartozást, vagy csupán az önmeghatározás/önbesorolás a mérvadó? A liberális pluralista szemlélet szerint szükség van az identitás objektív kritériumainak meghatározására, mert ez utóbbi esetben fennáll az identitás „felhígulásának” veszélye. A szerzők szerint viszont éppen ez a kérdéskör világít rá a legjobban a nemzeti liberális eszme korlátaira – hisz egy bizonyos nemzethez való tartozás, az azzal való azonosulás teljesen szubjektív, és lehetetlen olyan konkrét, a gyakorlatban is megfigyelhető támpontokat felállítani, melyek igazolják egy adott személy nemzeti identitását. A liberális pluralisták szerint ellenben szükség van ilyen etalonokra (így például csak az kaphatott Magyar Igazolványt, aki bizonyítani tudta, hogy magyar). A szerzőpáros szerint a liberális pluralizmus legfőbb problémája éppen az, hogy az ilyen „kikényszerített” identitások nem az egyes egyéneknek, hanem a közösségnek adnak erőt, más szóval az ilyen törekvések csorbítják az egyéni szabadságjogokat.

Végzőként hadd fejtsem ki saját véleményem a kérdésben. A szerzőpárosnak igaza van abban az értelemben, hogy a nemzetiség „kézzel foghatóvá” tétele csorbítja az egyéni szabadságjogokat. Ám, ha azt vesszük figyelembe, hogy a Kárpát-medencei magyar kisebbségek jogai három generáció óta a többségi nemzetek döntései miatt csorbulnak, illetve a kisebbségben élő ma-

gyarok vállalhatónak tekintik a teljes szabadságjogról való illetén lemondást – legalábbis amíg meg nem érnek arra, hogy a teljes liberális eszme alapján törekedjenek az érdekérvényesítésre –, számomra nem tűnik tragikusnak a szabadságjogok ilyen jellegű csorbulása.